

UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA VƏ NİTQİNİN İNKİŞAFINDA BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN ROLU

Zərifə Əbülfət qızı Zeynalova

ADPU

pedaqogiuka üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

zarifa.zeynalova@mail.ru

Xülasə

Bədii ədəbiyyatın zənginliyi uşağın şəxsiyyətinin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Əsrlər boyu mütləq insanın potensial mənəvi imkanlarını üzə çıxaran şəxsiyyətin formalaşması vasitəsi kimi xidmət etmişdir. Ədəbiyyat uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında ən mühüm vasitələrdən biridir. Kiçik yaşlarından onların yaşına, maraqlarına uyğun ədəbiyyatla tanışlıq həyat hadisələrinə, insanlara, təbiətə böyük maraq yaradır.

Резюме

Богатство художественной литературы оказывает непосредственное влияние на развитие личности ребенка. На протяжении веков чтение служило средством формирования личности, раскрывающим потенциальные духовные возможности человека. Художественная литература является одним из важных инструментов в формировании ребенка как личности. Знакомство с литературой, соответствующей их возрасту и интересам, с юных лет создает у них большой интерес к жизненным событиям, людям, природе.

Summary

The richness of fiction has a direct impact on the development of a child's personality. For centuries, reading has served as a means of personality formation that reveals the potential spiritual capabilities of a person. Fiction is one of the important tools in the formation of children as a personality. Familiarity with literature appropriate to their age and interests from a young age creates in them a great interest in life events, people, and nature.

Məktəbəqədər dövr uşağın ədəbi inkişafının ilk və əsasən müəyyənəddici mərhələsidir, mütləqə maraq və ehtiyacın formalaşdığı, bədii ədəbiyyatın tam qavranılması və dərk edilməsi üçün əsasların qoyulduğu xüsusi, həssas oxu təhsili dövrüdür.

Bədii ədəbiyyatın zənginliyi uşağın şəxsiyyətinin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Əsrlər boyu mütləq insanın potensial mənəvi imkanlarını üzə çıxaran şəxsiyyətin formalaşması vasitəsi kimi xidmət etmişdir. Bədii ədəbiyyat uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm vasitələrdən biridir. Kiçik yaşlardan onların yaşlarına və maraqlarına uyğun ədəbiyyatla tanış olmaları onlarda həyat hadisələrinə, insanlara, təbiətə böyük maraq yaradır. Oxu mədəniyyəti uşağın sosial, koqnitiv, kommunikativ, bədii, estetik və ümumi mənəvi inkişafının əsasını təşkil edir.

Bədii ədəbiyyat nümunələrində xalqların və uşaqların həyatına dair, onların yaş xüsusiyyətlərinə, qavrama qabiliyyətlərinə uyğun janr, forma və üslubda müxtəlif problemlər qaldırılır, uşaqlarda yüksək əxlaqi keyfiyyətlər, vətənpərvərlik, sədaqət, dostluq, doğruluq, əməksevərlik, insanpərvərlik və humanizm kimi yüksək insani keyfiyyətlər tərbiyə edilir.

Uşaqlar üçün yazılan əsərlər xeyrxah, mərd və cəsur qəhrəmanları, maraqlı süjet və kompozisiyası, sadə və aydın bədii ifadə vasitələri, səlis dili ilə seçilir.

Bədii əsərlərdəki obrazlar, psixoloji hallar, hadisələrin inkişafı uşaqların dünyagörüşünü genişləndirdiyi kimi, məlumatlarını da artırır.

O.S.Uşakova qeyd edir ki, bədii ədəbiyyat uşağa cəmiyyət və təbiət həyatını, insan hissləri və münasibətləri dünyasını açır və izah edir. Uşağın təfəkkürünü və təxəyyülünü inkişaf etdirir, duyğularını zənginləşdirir və ədəbi dilin gözəl nümunələrini təqdim edir. Onun tərbiyəvi, idrak və estetik əhəmiyyəti çox böyükdür, çünki uşağın ətrafdakı dünya haqqında biliklərini genişləndirməklə, uşağın şəxsiyyətinə təsir göstərir və ana dilinin forma və ritmini incə hiss etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir.

Bədii ədəbiyyatın uşağın əqli və estetik inkişafına təsiri hamıya məlumdur. Hisslərin tərbiyəsində və uşaqların nitqinin inkişafında onun rolu böyükdür. Bədii ədəbiyyat uşağa cəmiyyət və təbiət həyatını, insani hisslər və qarşılıqlı anlaşıma dünyasını açır və tanış edir. Uşağın təfəkkürünü və təxəyyülünü inkişaf etdirir, duyğularını zənginləşdirir və ədəbi dilin gözəl obrazlarını təqdim edir.

Bu mövzunun aktuallığı onunla müəyyən edilir ki, hazırda cəmiyyət televiziya və kompüter kimi açıq mənbələrdən məlumat əldə etmək problemi ilə təmasda olub, beləliklə, ailə mütaliəsi kimi bu fəaliyyət növünü faktiki olaraq minimuma endirmişdir. Bu vəziyyətdə uşaqlar ilk növbədə əziyyət çəkirlər, çünki böyükələr və həmyaşdqları ilə psixo-emosional ünsiyyətin olmaması səbəbindən uşaqlarda insanlar arasında ünsiyyət haqqında yanlış təsəvvürlər yaranır. Bu baxımdan pedaqogika təhsil sisteminin, xüsusən də məktəbəqədər təhsil sisteminin dəyər prinsiplərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi problemi ilə üzləşir, və burada təbii olaraq uşağı bədii ədəbiyyatın əsasları ilə tanış edən xalq irsinin mənimsənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Xalqın şifahi ədəbiyyatı onun daimi mövzu mənbəyi olmalıdır. Müdrikliyə, qəhrəmanlığa, ədalətliyyə, qorxmazlığa, hazırcavablığa və sair yüksək, ali keyfiyyətlərə malik olan insanlar uşaq ədəbiyyatının baş qəhrəmanları olurlar.

Uşaq ədəbiyyatının məqsədi, uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, dövrünün dünyəvi biliklərinə yiyələnən yetkin bir ins an kimi tərbiyə etmək, tarixini, keçmişini dərinədən öyrətmək, gələcəyin böyük quruculuq işlərində fəal iştirak etmək istəyi ilə tərbiyə etməkdir. Uşaq ədəbiyyatı bir sıra vəzifələri həyata keçirməlidir: uşaqlar üçün yazılan əsərlər sadə, aydın bir dilə malik olmalıdır.

Mədəni nitqin əsası ilk öncə ailədə qoyulur, sonra isə fərdin bağça, məktəb mərhələsində davam etdirilir: özəyi anadan, bağçada tərbiyəçi-müəllimdən, məktəb illərində oxu kitablarından, ədəbiyyat dərslərlərindən, əlavə bədii oxu vəsaitlərindən, əlbəttə ki, dil-ədəbiyyat müəllimlərinin verdiyi bilikdən, dil nümunələri ilə zəngin radio-televiziya verilişlərindən qaynaqlanır, onların əvəzsiz zəhməti hesabına formalaşır yaranır. Məhz bunların sayəsində uşaqlarda söz ehtiyatı artır, düzgün dil vərdisləri, mədəni danışq adəti formalaşır.

Ədəbi əsəri qavramaq, bədii ifadənin məzmununu və xüsusiyyətlərini dərk etmək bacarığı kortəbii şəkildə yaranmır, bütün məktəbəqədər yaş dövründə tədricən formalaşır.

Uşaq bağçasında ədəbi təhsilin vəzifələrini müəyyən etmək vacibdir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqları bədii ədəbiyyatla tanış etməkdə məqsəd S. Y. Marşakın fikrincə, gələcək böyük "istedadlı oxucu", mədəni təhsilli bir insanın formalaşmasıdır.

Uşaqları bədii ədəbiyyatla tanış etməyin vəzifələri və məzmunu ədəbiyyat əsərlərinin qavranılması və dərk edilməsi xüsusiyyətlərinə dair biliklər əsasında müəyyən edilir və uşaq bağçası proqramlarında təqdim olunur.

Ümumiyyətlə, bu vəzifələri aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:

1. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda bədii ədəbiyyata marağı inkişaf etdirmək, müxtəlif janrlı əsərləri tam qavramaq bacarığını inkişaf etdirmək, əsərlərin məzmununun mənimsənilməsini və ona emosional həssaslığı təmin etmək;

2. Bədii ədəbiyyatın xüsusiyyətləri haqqında ilkin təsəvvürlər formalaşdırmaq: janrlar (nəsr, poeziya), onların spesifik xüsusiyyətləri haqqında; o kompozisiya; obrazlı dilin ən sadə elementləri haqqında təsəvvürlər yaratmaq;

3. Ədəbi-bədii zövqü, əsərlərin əhval-ruhiyyəsini anlamaq və hiss etmək bacarığını inkişaf etdirmək.

Beləliklə, bədii ədəbiyyat uşaq şəxsiyyətinin formalaşması, onun bədii inkişafı məsələlərinin həlli üçün həm də nitqinin inkişafında böyük rol oynayır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Kərimov Y.Ş. Uşaq bağçalarında nitq inkişafı. B: «Maarif», 1985.

2. Səlimxanova X.İ. Məktəbəqədər tərbiyə müəssisə-lərində şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin öyrədilməsi. Bakı: «Maarif», 1985.

3. Hacıyeva Ə. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların nitq inkişafı. Bakı: «Maarif», 1992.